

*Skammen är inte
din att tvätta bort*

ADRIAN REPKA

Jag har en kompis som just har fått en fitta. Min kompis ville inte ha en fitta, utan var helt nöjd med hur hennes könsorgan var innan hon opererades. Hon kände inget behov av att ändra på sig. Behovet låg hos någon annan. Övertalningen kom från Rättsliga rådet när hon var där för att ansöka om ett kvinnligt personnummer. Ingenstans, vare sig i den svenska lagen eller i de internationella behandlingsrekommendationerna, krävs det att en transsexuell person låter operera sina genitalier för att få byta juridiskt kön. Ändå upplevde myndighetsutövarna att de hade rätt att pressa henne och villkora det juridiska bytet. Min kompis vågade inte säga ifrån. Fastän hon känner till sina rättigheter kände hon att det var enklast att bara göra som de ville.

Vården av transsexuella är idag på många sätt inte patientorienterad. Den utgår inte från att låta den vårdsökande definiera vilket vårdbehov den har och vilka kroppsliga åtgärder som skulle hjälpa den att leva ett långt och lyckligt liv. Istället utgår dagens vård ifrån att skapa rätt sorts könsmissigt linjära och entydiga män eller kvinnor. En linjär kropp är en sådan där alla typer av könsmarkörer hos en person pekar åt samma håll: personnummer, könsorgan och kroppsbehåring, namn, könsuttryck och identitet ska alla säga samma sak. Vårdgivarnas fokus läggs på formandet av den vårdsökande så att den kan passa in

i de snävaste av könsroller och kroppsformer, ibland med hjälp av praktiska våldsutövanden så som i min kompis fall. Transvården kan användas som ett exempel på hur vården eftersträvar kroppslig och identitetsmässig normalitet och utsuddande av alla typer av normavvikelse. Kroppsnormativitet inom vården kan i sin tur användas som en spegel för att se hur normerna ser ut i samhället i stort.

Normen som alla kroppar ska sträva emot är den linjärt könade, vita, smala, symmetriska och fullt funktionella kroppen. Det är den enda kroppen som får representera människor i allmänhet, till exempel i tidningar och på teve. Det är normkroppen. Normkroppen är biljetten till att slippa definieras utifrån sin kroppsform. Det är därför avvikande kroppar uppfattas som mer kroppsliga än normkroppar. När normkroppen visas upplevs den som neutral, normal, naturlig, ren och självklar. Kroppar som avviker från normen, som är asymmetriska, transkroppar, ickevita kroppar och feta kroppar visas bara upp i undantagsfall och för att bekräfta vad som är normalt. De får bara synas när det handlar om avvikelsen i fråga, som när en fet kropp visas när det handlar om vikt, en rullstolsburen kropp visas när det handlar om framkomlighet och transkroppar när det är Pridefestival. När de då visas upplevs de som abnormal, smutsiga och problematiska. Eller som fascinerande och exotiska. Ett som är säkert är att det ska göras en grej av den avvikande kroppen, och görs inte det kan inte personen synas. Det är på normens villkor eller inte alls.

Avvikaren med sin kropp blir tittad på, som ett passivt objekt, av andra som tittar och är aktiva subjekt. Om vi är objekt begränsas vårt handlingsutrymme som blir automatiskt och självklart om vi är subjekt. Att bli subjekt gör att en får hög ingångstrovärdighet i nya sammanhang. Att ha handlingsutrymme kan innebära att kunna fatta beslut över sitt liv, bestämma över sig själv, välja och välja från, känna kontroll över sitt liv och att kunna röra sig i samhället och delta i det ekonomiskt, socialt och politiskt. Kort sagt är handlingsutrymme det samma som att ha makt.

Vårt samhälle, alltså systemet som innehåller alla dessa normer, ses också som neutralt och självklart precis som normkropparna. Det leder till att eventuella problem som individer med avvikande kroppar stöter på ses som individuella, och inte som att det skulle vara fel på systemet. Personen som upplever problemet blir då problembärare. Problemet ses som att det inte fanns innan individen kom dit och därför blir problemen också lösta på individuell nivå. Antingen genom en flexibel lösning från systemets håll eller på att ändra på individen så att den ska fungera så bra som möjligt genom att avvikelserna görs så liten som möjligt. Avvikaren, som upplevs som smutsig, kan då försöka att normalisera sig för att få färre friktioner. Vi kan likna detta med att försöka att tvätta bort smutsen.

På individnivå finns det många sätt som avvikare kan tvätta sig på. Som att ändra på eller gömma sin kropp, att använda eller gömma ett hjälpmedel, att byta umgänge, sitt uttryckssätt eller genom att hävda sin normalitet genom statussymboler utanför kroppen. Syftet med tvätt-

ningen är att passera i normsamhället som en i mängden, till skillnad från att fastna och möta till exempel normativitet, objektifiering, exotisering eller andra jobbiga situationer där kroppen hamnar i fokus som tas från personen. Transpersoner och transsexuella använder ofta träning, kirurgi och mat för att försöka skapa normkroppar. Eftersom tillgången till den transspecifika vården är så extremt begränsad blir mat och träning de mest tillgängliga sätten att försöka få handlingsutrymme och makt över sitt liv. Att vara transidentifierad sätter mycket fokus på kroppar och hur de kommunicerar kön. Mat och träning blir ett motstånd mot kroppens könsmarkörer och skapandet av nya. Vald fetthet för att dölja bröst eller för att framhäva höfter, att inte träna för att inte riskera att bränna kalorier, att försöka träna bort bröst, att banta bort mens eller att äta mängder av pumpakärnor som innehåller östrogen finns också som normaliserade praktiker för att försöka att förändra den grundplåt till kropp som en givits.

Inte sällan leder tvättningen till dubbla känslor och dubbla bestraffningar för den som avviker från normen. Det är en omöjlig position som avvikare befinner sig i, för hur den än gör så blir det fel. Skam kan skapas av att vilja och försöka att passa in, för att vi därigenom ogiltigförklarar oss själva och andra avvikare. Dessutom skapas skam när vi misslyckas i våra försök att passera. När vi inte passerar kan vi lära oss kroppsdysfori. Kroppsdysfori innebär ett hat mot den olydiga kroppen som inte kommunicerar det vi vill kommunicera. Det är en maktlöshet inför att våra kroppar kodas av andra utan vår kontroll

eller vårt godkännande. Det är alltså inte fel på identiteten eller kroppen i sig, utan på systemet som identiteten och kroppen befinner sig i som skapar personens känsla av smutsighet, objektsposition och minskar dess makt. Att känna ett hat mot den egna kroppen är förstås tärande och inget som borde uppmuntras.

Svensk förening för transsexuell hälsa (SFTH) däremot förutsätter kroppsdysfori och har upplevelsen av kroppshat som ett krav för att den som benämner sig som transsexuell också ska kunna kvalificera som transsexuell i deras system och få vård. Föreningen samlar personer som är professionellt involverade i vården för könskorrigerande behandlingar i Sverige. Föreningens medlemmar finns över hela landet i utredningsteam och är de som bestämmer vilka vårdsökande som ska få tillgång till könskorrigerande behandlingar. Föreningen har skrivit ett remissvar till Socialstyrelsen om utredningen som gjordes kring transidentifierade personers vårdbehov. Det publicerats i Föreningen psykisk hälsas (SFPH:s) tidskrift Psykisk Hälsa nummer 3–4 2010. SFTH skriver att de är mycket tveksamma till att vården ska vara tillgänglig för de vårdsökande som inte "vill gå hela vägen". Däribland mot kvinnor som inte vill ha genital kirurgi, med motiveringen att resultaten är så bra. Bra verkar här betyda att könsorganen efteråt ser ut och upplevs som fittorna på fittfödda personer. De skriver också att de har mer förståelse för män som inte vill genomgå genital kirurgi, för att resultaten av kirurgin är så dåliga. De ägnar inte en tanke på vilken skam det skapar hos transmän som genomgått

genital kirurgi att få höra att deras kukar är exempel på dåliga resultat. SFTH tar inte heller ansvar för att deras yttrande just bekräftat manskroppen och mansidealet och den medfödda kuken.

Genom att göra kroppsdysforin till en självklarhet och bekräfta normkropparna skapar föreningen också kroppsdysfori, eftersom den positionerar transkroppar som smutsiga och omöjliga. Genom att vilja skapa rena män eller kvinnor återskapar SFTH stigmatiseringen av transkroppar. Att uppmuntra avvikande kroppars tvättning till normkroppar är inte ett neutralt ställningstagande även om vårdgivarna kanske tänker att de gör sina vårdsökande en tjänst genom att rätta till dem till normerna så att patienterna ska slippa att uppleva transfobi i framtiden. Det vårdgivarna gör när de uppmuntrar skapandet av rena kön kan jämföras med rashygien. Rashygien är en del av högerextrem ideologi som går ut på att olika tänkta "raser" av människor inte ska blanda sig med varandra utan skiljas åt och där den ariska kroppen ska behållas fläckfri och maktfullkomlig. Att försöka ta bort det avvikande ur en transsexuell person är genushygien, att försöka att skapa rena kvinnor eller män. Det är minst sagt oetiskt och inte en rimlig lösning för att det neutraliserar den transfoba positionen, det gör avvikaren till problembärare och ökar behovet av tvättning.

Alla avvikare har det gemensamt att tvättning påhejas utifrån och att inte tvätta sig bestraffas. Användandet av skam som verktyg är vanligt förekommande för att få någon att känna sig smutsig och fel, och få den att börja

tvätta sig. Som när någon kallar en annan för "fetto" eller när någon säger till en transkille att han inte ser ut som "en riktig kille". Sådana straff skapar skam och får ofta tvättning till effekt. När sedan den som kallats fetto och den som passerar som kille tvättat sig och förändrat kroppen kommer belöningen från omvärlden i form av utebliven friktion och bekräftelse av personen och kroppsnormen genom uttryck som "vad snygg du är, när du gått ned i vikt" eller "nu kunde man ta dig för riktig kille! Ingen kunde någonsin ana något annat".

De sociala bitarna av tvättning handlar ytterst om assimilering. Det innebär att bli så lik normgruppen som möjligt eller i varje fall att få människor i normpositioner att uppfatta en som en av dem. I normens ögon går det inte att både vara stolt och fet och vägra att banta och samtidigt få hög status eller både vara stolt och transsexuell och få handlingsutrymme som kvinna eller man. För att kunna ses som en i mängden måste avvikaren bekänna sig till normen och erkänna normkroppen som den mest värda. Den måste också vara lojal mot normen och släppa eventuell lojalitet till smutsiga grupper. Det är detta som händer när en från normen avvikande grupp eller en individ (före detta transsexuell) gör slut med begreppet eller gruppen (transpersoner eller transsexuella) och vill bli som normen (cismän och ciskvinnor). Det är viktigt för normen att den som är fet eller transsexuell känner sig sjuk och vill att fetheten eller transsexualismen botas. Det som tvättas bort och får stryka på foten är rätten till sin hela historia och bakgrund, individualitet, sin kultur, sitt

språk och sin särart. Det personen vinner är en subjekt-position och makt.

Ibland ställs tvättning till och med som krav från en med makt på en annan som är avvikande från normen. Det kan vara direkt som i min kompis fall eller genom underliggande pikar eller hinder. Det kan också vara så att individer själva känner att de vill tvätta sig för att passa in bättre och få mer makt. Det behöver inte bara vara kroppar som tvättas, utan även det sociala som ska normaliseras och bli rent. Som när före detta transsexuella tvättar sig fria från alla transrelaterade begrepp. Ibland tvättar sig hela grupper för att uppfattas som rena i normens ögon. De värsta exemplen är när en grupp positionerar sig mot något som de anser som smutsigt, och som i jämförelse får dem att upplevas som rena. Detta händer när transvestiter med dubbla roller som grupp positionerade sig mot den tänkta smutsen i fetischistisk transvestism i fråga om att ta bort sjukdomsstämpeln på sin egen grupp. Strategin gör att normen förblir orörd och två grupper som kunde stärka varandra har söndrats.

För att få tillgång till den livsnödvändiga vården måste den vårdsökande bekänna sig till normen. Vården villkoras ofta av med den vårdsökandes tvättning eller vilja till tvättning. Kraven som ställs kan handla om att tvätta sig själv till rena kroppsspråk, vikt och andra ansträngningar som den vårdsökande kan göra för att passera. Den ska tvättas ren från smuts i form av könsöverskridanden. Personen måste också uttrycka en känsla för att det bara finns två kön och att den bara och för alltid hör till det andra av

dem utan tvetydigheter. Villkorandet av vården kan jämföras med en förhandlingssituation där vårdgivaren sitter på alla beslut och all makt medan den transsexuella måste bära all bevisbörda för att den är värdig vården.

Ett exempel vad gäller den genitала kirurgin igen är att transmän som väljer att inte genomgå genital kirurgi alltid får en förstående nick från vårdgivaren som också säger "jaha, du väntar". Väntan refererar till den tekniska utvecklingen av kirurgin för att göra kukar som har mer likhet med medfödda kukar. Vårdgivarna kan för sitt liv inte förstå att storkuken inte är en avgörande kvalitetsfaktor i alla människors liv och att det går alldeles utmärkt att separera kroppen från könet. Exemplet visar att bekännelsen till normen "ja, jag väntar på storkuken" är minst lika viktig som det faktiska skaffandet av storkuken. Att avböja och säga sig ha andra ideal sätter andra delar av den könskorrigeringens vården på spel.

Det är helt orimligt att vårdsystemet ska få fortsätta att organiseras på ett sådant här sätt som skapar ohälsa genom skambeläggande och tvättningskrav. Vårdtagarna sätts i en omöjlig sits och blir flerfaldigt utsatta i förhållande till ett generellt underläge som transpersoner och transsexuella har i förhållande till cispersoner, den beroendeställning och maktlöshet som alla vårdtagare har i förhållande till vårdgivare och har inget annat att förhandla med än sin praktiska tvättning och bekännelse till normen. Vårdtagaren är maktlös i situationen och kan inte annat än att tvätta sig, låtsas tvätta sig eller att inte ta del av vården. Idag finns ett vårdmonopol på transvård

vilket gör att det är minst sagt svårt att kunna förändra sin kropp efter eget tycke utanför systemet. Att låta bli att tvätta sig till vården inom systemet innebär i princip att en måste välja att leva som "sitt ursprungliga kön" eller som något helt annat. Att låtsas vara "sitt ursprungliga kön" är sällan ett alternativ eftersom personen ju är transsexuell och identifierar sig inte som könet i fråga, och att leva som något helt annat är svårt eftersom också resten av samhället är organiserat efter tvåkönsmodellen. Som sista alternativ som bara finns tillgänglig för den med pengar är att åka till Thailand, vilket inte heller på något sätt garanterar att du kan hållas med hormoner under resten av ditt liv. Därför är lämnandet av vården ett icke-val, varför många går med på kraven som ställs. Många transsexuella vill vara cispersoner, någon som varken har en transidentitet, transkropp eller transbakgrund. Det beror bland annat på att transpositionen i det normativa samhället blir så omöjlig att kombinera med makt. För många är kravet på tvättning uppifrån därför helt välkommet. Däremot behövs också en förståelse för att alla transsexuella inte har samma bild som könskorrigeringarna av vad som är möjligt och önskvärt inom ramen för könen man och kvinna vad gäller identitet, kropp och uttryck. Tillgången till vården ska därför finnas för alla och samtidigt inte vara tvingande för någon. Den nuvarande behandlingsmodellen är inhuman och sliter på så väl avvikares kroppar, psyken och identiteter. Villkoranden av vård är normativa övergrepp och hör inte hemma i verksamhet som ska vara till för att öka hälsan hos den som är vårdsökande.

Den hållbara transvården måste utgå ifrån en strukturell förståelse och från patientens önskemål och behov. Vården måste tillåta även avvikare att fatta beslut om sina kroppar. Vård som är förankrad i den vårdsökande ger givetvis bättre resultat i form av ökad hälsa både på lång och kort sikt. Vården måste bli ett samtal mellan vårdgivare och vårdtagare där vårdtagaren bemöts med respekt och som någon som är förmögen att fatta beslut om sin kropp och sitt liv. Svensk förening för transsexuell hälsa måste till exempel börja arbeta med att skapa hälsa istället för att skapa ohälsa. All vård måste utgå ifrån patienten, att den själv får definiera sitt vårdbehov och tillsammans med sin vårdgivare definiera vad som är en bra, rimlig och långsiktig tanke om kroppen. Då skulle parterna samarbeta för samma mål istället för att förhandla där den ena har allt och den andra inte har något att förhandla med. Eftersom det inte alltid hjälper att tvätta sig för att slippa transfobi, blir det också viktigt att alla som kan utsättas för den får verktyg att hantera den. Dessutom blir det en fråga om livskvalité att de transpersoner och transsexuella som lärt sig att hata sina kroppar också får stöttning i att närma sig sina kroppar, hitta saker som känns bra med dem och får lov att trivas med dem.

Bekräftande av kroppsnormer sker dessvärre inte bara inom vården utan i varje okritisk tanke, ord, handling och lag. Alla kan bekräfta normkroppens självklara särställning. Alla kan också bryta återskapandet av normen genom att ifrågasätta den och välja att bekänna sig till något annat. En bra början är att synliggöra tankarna om renhet

och smuts. Smutsen är påhittad för att vi ska vara passiva objekt, skämmas för dem vi är och inte ta plats. Jag tror på skapandet av en fet, bred och obekvämlig kroppspolitisk rörelse som fokuserar mer på samhällskroppen än på de begränsningar som de fysiska kropparna får i den. Vi måste börja att se på normavvikares ohälsa som systemproblem och vägra att lägga ansvaret på individer för de hinder som finns. Vi behöver syna likheterna i orättvisorna och vägra att ta på oss skammen när vi inte passar in i samhället som andra skapat för sig själva. Först då kan vi få ett samhälle där ingen behöver leva ett liv på någon annans villkor.

Adrian Repka är en ledarskapsutbildad och konstnärlig aktivist. Adrian driver det normkritiska organisationsutvecklingsföretaget Jämfota.

Tack till Mika Nielsen för förtroendet att få skriva den här texten i det här forumet och för den konstruktiva feedbacken på innehållet som alltid var undersökande och aldrig dömande. Tack till Isander Freiman och FAT:UP för att jag fått kunskap om och tillgång till fettaktivism. Tack till alla andra tvättande normavvikare som vågat och orkat berätta om det ständiga skapandet av våra kroppar, jag hoppas att texten gör er rättvisa.